

שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון, יניח אצבעותיו באזניו. לכן כשירדו למצרים, שהיה אוריה טמא, נקרא אצבון, שהיה מסתים אזניו, שלא יקבל דבר שלא כרצון ה', וכשנכנסו לארץ ישראל שאוריה מלא קדושה, נקרא שמו אזני, שהיו אזניו פתוחות לשמוע לקבל קדושת ה' מטובת הארץ. (מי השילוח – במדבר)

דף 1

'האי מסוכריא דנוייתא אסור להדוקה ביומא טבא – בההוא אפילו רבי שמעון מודה, דאביי ורבא דאמרי תרווייהו מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות' – טעם האיסור להדק הבגד בחבית, משום סחיטה. ואמר רבנו תם שיש לאסור סחיטה משום שני אבות מלאכה; האחד – 'מלבן', שבסחיטת הבגד מהמים או מהיין, הוא מתלבן ומתנקה מעט. ועוד אסור משום מפרק, כמו הסוחט פירות, והיא תולדת 'הדש'. ונפקא מינה, שגם באופן שאין הבגד מתלבן מסחיטת המשקים, אסור לסחוט משום מפרק. וכתבו ראשונים (ערמב"ן ר"ן ועוד), שבהידוק המטלית בחבית יין וכד', בכל אופן אין איסור תורה; 'מלבן' אין כאן לפי שאין המטלית מתלבנת בכך ואין זה כדרך ליבון. ו'דש' אין שייך אלא כשרוצה את המשקים הנסחטים, וכאן הלא אין לו שום תועלת וניחותא באותם משקים. ומכל מקום אסור הדבר מדרבנן מפני שסוחט משקים שדרך סחיטה בהם.

שיטת רבי נתן בעל הערוך, שמדובר כאן רק במטלית שבפי החבית, שהמשקים נסחטים ויורדים לתוכה. אבל מטלית התחובה בדופן החבית, שאין לו חפץ במשקים היוצאים ממנה – מותר, שאף על פי ש'פסיק רישיה דלא ימות' הוא, הואיל ואין לו בהם נחותא – מותר. והביא כמה ראיות ליסוד זה, ש'פסיק רישיה דלא ניחא ליה' מותר. (ויש אומרים שכן היא דעת הרמב"ם. ע' ב'חדושי הגר"ח שבת י.יז. ויש חולקים – ע' בחו"א או"ח נ.ד.) ואולם התוס' והרא"ש והרמב"ן (בשבת קיא.) חולקים, וכן הכרעת רוב הפוסקים, שפס"ר דלא ניחא ליה אסור, וכדין מלאכה שאינה צריכה לגופה, שפטור אבל אסור (לרבי שמעון). והריטב"א (בשבת קג) יצא לחלק בין דברים שבמהותם אינם חשובים מלאכה, שאם לא ניחא ליה ואינו מתכוין מותר, כגון חרישה כל שהוא בקרקע, או מיעוט ענבים שבהדס, ובין דברים שמצד עצמם נחשבים מלאכה, שאסורים אף בפס"ר דלא ניחא ליה.

יש מצדדים שלא נחלקו הראשונים על הערוך אלא כשלא איכפת לו שתיעשה המלאכה, אבל אם היה רוצה שלא תיעשה – מותר. (ע' אגרות משה אה"ע ח"ד כט, ז).

הרבה מן הפוסקים כתבו [עפ"י התוס' בכמה מקומות], שבאיסורי 'שבות' דרבנן, פסיק רישיה דלא ניחא ליה מותר. (ע' דעות הראשונים והאחרונים בפירוש, ב'מאור ישראל' – שבת דף קג ודף קמא. ד"ה האי מאי וד"ה האי בנין.) וכן משמע שנקט למעשה באגרות משה (או"ח ח"א קלג. וצ"ע בדבריו בח"ב ע). ואולם יש שנראה מדבריהם לאסור. (ע' בשבט הלוי ח"ה מה, שנקט להחמיר ברחיצת זקן, ודלא כאג"מ, [אך אולי טעמו כי איסור רחיצת שער משום סחיטת בגד הוא, ובבגד אין נפקותא אם חולכים המים לאיבוד אם לאו, הלכך גם בשער לא חילקו]. וכן יש לשמוע מדבריו [בח"ט פא] לענין מהלך ע"ג עשבים בשבת. וע' שער הציון שלו סק"י ומשנ"ב שלו סקכ"ה. וצ"ע. וע"ע חו"א (נב, טו) דבתרי דרבנן מקילים בפס"ר דלא ניח"ל. ועע"ש נ.ה.)

ויש מתירים בדרבנן אפילו בפסיק רישיה דניחא ליה, כדברי תרומת הדשן. (סד. וע' גם בתוס' פסחים כב: ד"ה לא וב'מלא הרועים' שם; מאירי שבת כט: מא: קכ.). ואולם הרשב"א (שבת קכ:.) הוכיח לאסור. וכן הוכיחו המגן-אברהם (ש"ד סק"ה) והגר"א (שם). וע' בהרחבה בדעת-תורה-שיד; שו"ת באר יצחק טו; אור לציון ח"א כה; שו"ת יביע אומר ח"ד לד ומאור ישראל שבת קכ: שו"ת שבט הלוי ח"ה מו, ח.

יש אומרים [דלא כתוס' בסוגיין], שלא התיר הערוך פסיק רישיה דלא ניחא ליה אלא באיסורי שבת ולא

בשאר איטורים שבתורה. (ע' רשב"א, רא"ש שבת פי"ז; מגן אברהם שכ סק"כ; חזו"א או"ח נ; סב,כו; אגרות משה אה"ע ח"ד כט,ז).
וע"ע בהרחבה: ברכת מרדכי ח"א כט; מנחת שלמה ח"א י,ד.

(ע"ב) 'חתן פטור מקרית שמע... דטריד' – יש לעיין האם חתן פטור מספירת העומר משום שהוא עוסק במצוה. ואם כן, גם אם יספור הלא כיון שפטור מן המצוה, ייחשב כאילו לא ספר ולא יוכל להמשיך לספור בשאר הלילות בברכה.

אכן גבי אונן יש סוברים שיספור ללא ברכה, ובשאר הלילות ימשיך לספור בברכה. ואם כן הוא הדין לחתן. אך נראה שלדעת רבנו תם וסיעתו, שגם מי שאינו מצווה במצוה, יכול לברך עליה, כגון אשה מברכת על מצוות עשה שהזמן גרמן, כמו כן חתן יוכל לספור בברכה.

ואולם יש להוכיח מדברי ר' שמואל בן חפני המובא בטור (או"ח לה), שסובר שהעוסק במצוה אינו יכול לברך על מצוה אחרת. ושמה הוא חולק על רבנו תם וסובר שמי שאינו מצווה אינו יכול לברך. (מהגר"נ גולדברג שליט"א).

לכאורה נראה שהטורד במחשבת מצוה אינו כעוסק במצוה ממש, לפטורו מכל המצוות, אלא שמשום טרדתו נפטר מאותן מצוות המצריכות כוונה וריכוז. [ואונן שפטור מכל המצוות – צריך לומר משום כבודו של מת, או כדי שיתפנה לגמרי לטפל במתו, (ואולי הוא מדרבנן, כמו שצדדו כמה פוסקים)]. תדע שאונן שונה, שהרי פטור מלברך על המזון, ולא שמענו לפטור חתן מברכות המזון]. וראיה לכך, שהרי כתבו הפוסקים שבזמננו שאין אנו מכוונים, חתן חייב בק"ש ותפילה, הרי שהכל תלוי בכוונה, כי אם היה נחשב כעוסק במצוה ממש, מה בכך שאין אנו מכוונים, הלא מכל מקום העוסק במצוה פטור מן המצוה. ואולם ברמב"ם (קריאת שמע ד, א) משמע שפטור מכל המצוות. וע' גם בהגהות מיימוני שם ובספר אילת השחר. וצ"ע).

'אמר ליה אביי: לא, דטריד ולא בעיל' – בספר אילת השחר הקשה, מה חילוק יש בין בתולה לאלמנה לענין טרדה זו דלא בעיל, הלא בין אם נפרש שהטרידה היא מחמת בעילת בתולה, בין אם נפרש כהרמב"ם (קריאת שמע ד) שהטרידה היא שמה לא ימצא בתולים, כל זה שייך כשרוצה לבעול, אזי בתולה הוא מוטred ולא בבעולה, אבל כשאינו בועל מה מקום יש לחלק בין בתולה לאלמנה, והרי מצד המצוה לבעול לא מצינו שבבתולה יש יותר מצוה מבלמנה.
ונראה שטרדתו היא על כך שלא בעל ועדיין מוטלת עליו הבעילה לאחר זמן, ולכך באלמנה אין טרדה. ואין זו טרדה סתמית על כך שלא בעל.

'אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה... טריד טירדא דרשות' – ערש"י כאן ובסוכה כה. וע"ע בגדר מצות אבילות בספר בית ישי קיט, ג ובהר צבי ובשיעורי הגרי"ד – סוכה שם.

וזו לשון הגרש"ז אורבך זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב צו, ח): '... הנה מה שהביא מרש"י בסוכה כ"ה ע"א שהחיוב לנהוג אבילות הוא 'רק להראות כבוד למת ולא להצטער', צריך עיון דאם כן מ"ט אסור להרהר בדברי תורה, ואולי משום דכיון שפקודי ד' ישרים משמחי לב, חיישינן דשמה תהא שמחתו ניכרת גם לאחרים. אבל עכ"פ קשה דאיך אפשר לבכות על המת אם אינו מצטער, ומבואר בגמרא שמדה רעה היא שלא לבכות על המת. ולכן נ"ל פשוט דכוונת רש"י רק לומר שאינו חייב להצטער צער גדול כזה שיטרידנו מלקיים אחת ממצוות ד', אבל אין הכי נמי שמחויב ודאי להצטער ולא רק לעשות עצמו כמצטער לעיני הרואים'.

(וע"ע באגרות משה או"ח ח"ה לז, ב, שכתב עפי"ד רש"י שאין שום מצוה להצטער על המת, אבל מחויב לבכות ולהתאבל על קרובו. וכפי הנראה מבין בסברא שאיבול ובכי לחוד וצער [המטריד] לחוד, ואינם חופפים בהכרח).

סיכומי דינים ושיטות בענין עוסק במצוה פטור מן המצוה – ע' בשאלות ותשובות לסיכום – סוכה כה. (חוברת קל).
אבל בתפלין – ע' במובא במו"ק כא (חוברת קמב).

'יאמרו: בקי מותר שאינו בקי אסור? – רוב בקיאים בהטיה' – כמה ראשונים פרשו (וכן נראה מרש"י) שמפני רוב הבקיאין, התירו לכל אדם. והסבירו בתוספות, משום שתולים אנו שסתם אדם מן הבקיאין הוא.

והריטב"א הקשה על כך, שאין מדרך התנא להתיר דבר בסתם, בהסתמך על רוב האנשים, והיה לו לפרש שמי שאינו בקי אסור לו לבעול? ותירץ, שהרבה מטין גם בלי כוונה מתוכננת לכך, ושוב אין כאן 'פסיק רישיה', כי אפשר שיטה. [ומה שאמר 'לא כהללו בבליים שאין בקיאין בהטיה' היינו שאין בקיאין בענין הטייה, ולכך הוקשה לך דבר זה, כי לא ידעת שסתם בני אדם בקיאין בהטיה. ריטב"א. עוד היה נראה לפרש שלפי תכונת הבבליים ומנהגם אכן אין מצוי כלל שיטו. (סמך לדבר יש מתוך דברי הרה"ק מאיזביצא בספרו 'מי השילוח' (ח"ב ליקוטי הש"ס) ע"ש בענין הבבליים אוכלים אותו חו).]

(וע' במהרש"ל כאן על תד"ה אלא, שלשית התוס' אי אפשר כן אלא בכונה).

ויש לעיין לשיתת התוס', האם רק משום שרוב בני אדם בקיאין, לכך מותר, או אף אם לא היה 'רוב בקיאין', אלא שסתם אדם הבא לפנינו אין ידוע אם הוא בקי או לא, שמא היה מותר, כי כבר אין כאן ודאות שיעשה מלאכה, ואין זה נחשב 'פסיק רישיה'.

שאלה זו תלויה כנראה במה שדנו האחרונים ז"ל ('ע' ט"ז או"ח שטז) על 'ספק פסיק רישיה' – לדוגמא: הסוגר מגירה בשבת, ספק אם יש בה זבובים אם לאו. שאם יש – הרי אף שאינו מתכוין לצודם, אסור, משום 'פסיק רישיה'. גם כאן, יש כאן ספק שמא תוצאת המעשה של חבלה או עשיית פתח, מוכרחת היא אצל אדם זה. (אילת השחר. וע"ע בהרחבת הענין בספר ברכת מרדכי ח"א כט, ב).

דף ז

'רבי אמי שרא למיבעל בתחלה בשבת. אמרי ליה רבנן: והא לא כתיבא כתובתה? אמר להו: אתפסוה מטלטלין' – הקשו הראשונים: והלא אסור לעשות קנין בשבת ואיך הקנו לה אותם מטלטלים למשכון? ותירצו, שמא לצורך מצוה התירו בזה (ע"ן). ואפשר שנתנית משכון אינו כקנין האסור בשבת, או אפשר שלא היה זה משכון גמור ('ע' ריטב"א ושיטמ"ק), או שהיה המעשה בערב שבת ולא בשבת, ולא היתה שהות לכתוב כתובה אלא להתפיסה מטלטלין. ('ע' בספר אילת השחר).

עוד יש לתרץ, כיון שהטעם שאסור לקנות בשבת הוא מפני חשש שמא יבוא לכתוב, (כמו שכתב רש"י במסכת ביצה), הלכך כאן עיקרו של קנין זה נעשה משום שאסור לכתוב את הכתובה בשבת, לא יבוא לטעות ולכתוב, [בדומה למה שאמרו גבי בדיקת חמץ בזמן איסורו 'הוא עצמו מחזר עליו לשרפו, מיכל קאכיל מיניה?']. (דובב מישרים ח"ג סוף סי' צד. ע"ע בענין זה בחידושי רבי עזריאל).

'אתפסוה מטלטלין' – יש סומכים מכאן ששטר הכתובה אינו אלא ראייה בעלמא, ולכך אם אבדה הכתובה אין איסור לשהות עם אשתו כאשר קיימים עדי קנין. ולא אסרו לשהות עם אשתו ללא כתובה אלא כשאין עדי קנין (עפ"י ריב"א).

ויש חולקים וסוברים שלא התירו כאן בהתפסת מטלטלין אלא בשעת הדחק, וליום או יומים עד שיכתבו כתובה. (עפ"י אביאבסוף ועוד. מובא בהגהות אשר"י. ואף לשיטה זו נראה שלא עשוהו לבעילותיו בעילות זנות אלא שמצוה מדרבנן לכתוב. ע' באר אליהו אה"ע סו סק"ה).

'איבעית אימא באלמון, יום אחד לברכה ושלשה לשמחה. ואיבעית אימא בבחור, שבעה לברכה ושלשה לשמחה' – יש סוברים ששתי הלשונות הללו אינן חלוקות אהדדי. ואין תימא מדוע בבחור שנשא אלמנה, ימי ברכה מרובים על ימי שמחה ואילו באלמון מרובים ימי השמחה – כי כל דבר כפי